

УДК 342.5:3.086

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.10>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Кравцова З.С.,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Кравцова З.С. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні.

У статті проаналізовано окремі аспекти конституційно-правової відповідальності. Зазначено, що на порядку денному перед Україною поставлено завдання максимально адаптувати законодавство України до законодавства ЄС. Підкреслено, що на конституційному рівні як самостійний вид юридичної відповідальності конституційно-правова відповідальність не визнана, через що спостерігається відсутність нормативно-правової основи та дієвого механізму реалізації конституційно-правової відповідальності, і як результат, значна кількість порушень Конституції та Законів України органами публічної влади залишається без необхідного реагування. Зауважено, що чинним конституційним законодавством України встановлюються окремі підстави конституційно-правової відповідальності та визначаються специфічні конституційно-правові санкції, сама вона залишається законодавчо неформалізованою. З'ясовано зміст і складові юридичної відповідальності, включаючи і конституційно-правову відповідальність. Зроблено висновок, що виходячи з правової природи юридичної відповідальності, остання має передбачати негативні наслідки до суб'єктів, що порушують, ігнорують, не виконують правові приписи. Акцентовано увагу на проблемі розуміння та закріплення конституційно-правової та політичної відповідальності. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити прагматичне поєднання реалізації конституційно-правової та політичної відповідальності. Визначено, що під конституційно-правовою відповідальністю органів і посадових осіб державної влади необхідно розуміти окремий вид юридичної відповідальності, що має політико-правовий характер, настає за скоєння вказаними суб'єктами конституційно-правового делікту та полягає у несприятливих, негативних наслідках, що передбачені нормами конституційного права. Зазначено, що чітке дотримання підстав притягнення до конституційно-правової відповідальності слугуватиме основою для забезпечення демократичності, верховенства права, законності, конституційності, забезпечення прав людини, народовладдя в конституційно-правових відносинах. Зроблено висновок, що суттєвим недоліком даної проблематики є фактично відсутність конституційного регулювання конституційно-правової відповідальності. Під час розкриття питання про конституційно-правову відповідальність виявлено міцні інтегративні зв'язки конституційно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності.

Ключові слова: конституційно-правова відповідальність, ознаки конституційно-правової відповідальності, політична відповідальність, підстави конституційно-правової відповідальності

Kravtsova Z.S. Some aspects for constitutional and legal liability of bodies and officials of state power in Ukraine.

The article analyzes certain aspects of constitutional and legal responsibility. It is noted that on the agenda, Ukraine is tasked with adapting the legislation of Ukraine to the legislation of the EU as much as possible. It is emphasized that at the constitutional level, constitutional-legal responsibility is not recognized as an independent type of legal responsibility, due to which there is a lack of a regulatory-legal basis and an effective mechanism for the implementation of constitutional-legal responsibility, and as a result, a significant number of violations of the Constitution and Laws of Ukraine by public authorities remains without the necessary response. It is noted that the current constitutional legislation of Ukraine establishes separate grounds for

constitutional liability and defines specific constitutional sanctions, but it remains informalized by law. The content and components of legal responsibility, including constitutional and legal responsibility, are clarified. It was concluded that, based on the legal nature of legal responsibility, the latter should provide for negative consequences for subjects who violate, ignore, or do not fulfill legal prescriptions. Attention is focused on the problem of understanding and consolidation of constitutional, legal and political responsibility. It is proposed to provide for a pragmatic combination of the implementation of constitutional and legal and political responsibility at the legislative level. It was determined that under the constitutional and legal responsibility of bodies and officials of state power, it is necessary to understand a separate type of legal responsibility, which has a political and legal nature, occurs when the specified subjects commit a constitutional and legal delict and consists in unfavorable, negative consequences, provided for by the norms constitutional law. It is noted that clear observance of the grounds for bringing to constitutional and legal responsibility will serve as a basis for ensuring democracy, rule of law, legality, constitutionality, ensuring human rights, people's power in constitutional and legal relations. It was concluded that a significant drawback of this issue is the actual lack of constitutional regulation of constitutional and legal responsibility. During the disclosure of the issue of constitutional and legal responsibility, strong integrative links of constitutional and legal responsibility with other types of legal responsibility were revealed.

Key words: constitutional and legal responsibility, signs of constitutional and legal responsibility, political responsibility, grounds for constitutional and legal responsibility

Постановка проблеми. Актуальним напрямом сучасної конституційно-правової науки є дослідження питання нормативного закріплення конституційно-правової відповідальності в Україні, адже вона є однією з визначальних та ефективних гарантій додержання та охорони Конституції України, забезпечення прагматичної діяльності органів та і посадових осіб державної влади. Консолідація української нації та її еліт навколо визначеного стратегічного курсу України – набуття повноправного членства в Європейському Союзі, ставить перед нами нові виклики та завдання, які мають бути зорієнтовані на досвід нормотворчої діяльності членів ЄС, тому необхідно максимально адаптувати законодавство України до законодавства ЄС, яке полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою конституційного права.

Стан опрацювання. Наукові дослідження, які розкривають проблеми конституційно-правової відповідальності, свідчать про актуальність цього питання і складність саме практичної її реалізації в процесі формування демократичної України. Враховуючи наведене, можна виокремити праці таких науковців, як Н. Батанова, О. Краснікова, О. Майданник, О. Мельник, Л. Наливайко, В. Полевий, монографія Ю. Тодики «Конституція України: проблеми теорії та практики», наукові дослідження в цій проблематиці Л. Кривенко та інші.

Метою статті є з'ясувати особливості специфіки одного з видів юридичної відповідальності – конституційно-правової, встановити відмінність від інших видів відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Слід констатувати, що в Україні продовжуються численні дискусії в теорії конституційного права, політичному середовищі щодо посилення та чіткого закріплення підстав і форм конституційно-правової відповідальності. На конституційному рівні як самостійний вид юридичної відповідальності конституційно-правова відповідальність не визнана. В Україні спостерігається відсутність нормативно-правової основи та дієвого механізму реалізації конституційно-правової відповідальності, і як результат, значна кількість порушень Конституції та Законів України органами публічної влади залишається без необхідного реагування.

Конституційно-правова відповідальність впливає на організацію та здійснення державної влади. Зарубіжний досвід доводить, що це питання є актуальним для сучасного конституціоналізму, навколо якого і проходить формування всього державного механізму.

Наявні в Україні наукові дослідження з цього питання знайшли своє відображення на початку XXI століття в роботах українських учених-конституціоналістів, які розглядали питання розв'язання загальнотеоретичних проблем конституційно-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності, що, як справедливо зазначає Л. Наливайко, має важливе значення в системі «стримувань» і «противаг» [1, с. 48].

Громадянське суспільство не може розвиватись там, де відсутня відповідальність суб'єктів державно-владних відносин, які уповноважені приймати найважливіші політичні та державно-управлінські рішення. Одним із видів юридичної відповідальності є конституційно-правова відповідальність органів публічної влади та їх посадових осіб. Саме через конституційно-правову відповідальність

реалізується конституційний принцип відповідальності держави. Наукові дослідження, які розкривають проблеми конституційно-правової відповідальності, свідчать про актуальність цього питання і складність саме практичної її реалізації в процесі формування демократичної України. Адже у цей складний період для нашої держави є завдання показати всьому світу незворотність цивілізаційного вибору України, уособленням якого є європейська та євроатлантична інтеграція України.

Водночас, чинним конституційним законодавством України встановлюються окремі підстави конституційно-правової відповідальності та визначаються специфічні конституційно-правові санкції, сама вона залишається законодавчо неформалізованою.

Видається важливим з'ясувати зміст і складові юридичної відповідальності, включаючи і конституційно-правову відповідальність.

Науковців, які досліджують проблеми юридичної відповідальності, умовно можна поділити на дві групи — прихильників її вузького розуміння, так званої «негативної» відповідальності, та прихильників «двохаспектної» відповідальності, яка включає як «негативну», так і «позитивну» відповідальність. Сенс протистояння цих двох концепцій у тому, що одна визнає можливість юридичної відповідальності лише після правопорушення, інша говорить про існування відповідальності ще до порушення норми. Відповідно до цього одна частина юристів убачає у відповідальності прояв правоохоронної функції, інша прагне пов'язати відповідальність з регулятивною і навіть стимулюючою функцією права [2, с. 110].

Так, ряд науковців, наприклад О. Скакун, вирізняє два аспекти юридичної відповідальності: перспективний (або позитивний) і ретроспективний (або негативний), що відповідно передбачають різні підстави для її настання. Зміст першого аспекту відповідальності полягає в заохоченні – за виконання корисних для суспільства та держави варіантів поведінки на рівні, що перевищує загальні вимоги (морально свідоме ставлення до виконання обов'язків). Другий аспект передбачає покарання за правопорушення (юридична характеристика наслідків невиконання обов'язків) [3, с. 431]. Прихильники двухаспектного розуміння юридичної відповідальності вважають відповідальність не лише засобом, який попереджає порушення правових норм, а й засобом виховання і стимулювання в людині внутрішніх регуляторів поведінки. Позитивна відповідальність трактується як розуміння важливості своїх дій для суспільства, прагнення та бажання виконати їх якнайкраще, найефективніше, швидше, тобто належним чином виконати свою соціальну роль. У правовій сфері остання пов'язана з соціально-правовою активністю, проявом ініціативи при реалізації правових приписів.

Вчений В. Демиденко, спростовуючи існування позитивної відповідальності, зазначає, що найуразливішою ланкою ідеї правової позитивної відповідальності є неможливість визначити її юридичні властивості, які чимось відрізняються від відомих понять «обов'язок», «правомірна поведінка», «правосуб'єктність», «деліктоздатність», «виконання зобов'язань» та ін. Він наголошує, що позитивна відповідальність – явище скоріше соціальне, а не правове, оскільки вона не має ознак формальної визначеності, державної примусовості та процесуальної форми реалізації [4, с. 49].

На нашу думку, юридичну відповідальність слід розглядати виключно в ретроспективному (негативному) аспекті, яка за цих умов є реальною гарантією конституційності, законності та правопорядку в системі функціонування публічної влади й організації суспільних відносин. Виходячи з правової природи юридичної відповідальності, вважаємо, що остання має передбачати негативні наслідки до суб'єктів, що порушують, ігнорують, не виконують правові приписи.

Побудова концепції конституційно-правової відповідальності нерозривно пов'язана з визначенням її поняття, значення та місця в системі конституційного права, а також – серед видів юридичної відповідальності. Погоджуємося з думкою більшості дослідників, що конституційно-правова відповідальність є правовим інститутом, тобто сукупністю конституційно-правових норм, які здійснюють регулювання певної сфери суспільних відносин у межах даної галузі права. Конституційно-правова відповідальність може здійснювати запобіжний юридичний вплив при здійсненні контролю за їхньою діяльністю з боку органів конституційного контролю, інших органів державної влади та виборців.

Підтримуємо позицію, що під юридичною відповідальністю влади можна розуміти відповідальність органів публічної влади, посадових осіб перед народом, населенням відповідної території за невідповідність їхньої діяльності «мандату довіри», яка виявляється в їх нездатності розробляти та реалізовувати політику, приймати та виконувати владні рішення і розпорядження з максимальною користю для суспільного блага, вважаємо за доцільне відрізнити конституційну відповідальність (за порушення конституційних норм) і конституційно-правову відповідальність. Перша включає всі види

юридичної відповідальності, спирається на сукупність існуючих правових санкцій і в цьому відношенні може сприйматися як юридична відповідальність; друга є самостійним видом юридичної відповідальності, а отже, складовою частиною першої [5, с. 51].

Ми погоджуємося з І. Кресіною, яка вважає, що конституційно-правова відповідальність покликана забезпечувати нормальний порядок здійснення публічної влади, дотримання органами та посадовими особами, що беруть участь у здійсненні публічної влади, норм Конституції України та конституційно-правового законодавства, запобігати посяганням на порядок здійснення публічної влади [6, с. 71].

Вчена Л. Наливайко зазначає, що конституційна відповідальність є видом юридичної відповідальності та в позитивному аспекті одночасно виступає й особливою формою відповідальності соціальної. В останньому випадку конституційна відповідальність об'єднує у собі політичну, моральну та юридичну відповідальність [7, с. 27].

Слід акцентувати увагу на проблемі розуміння та закріплення конституційно-правової та політичної відповідальності. Нині в науці конституційного права не вирішена проблема нормативного закріплення та визначення поняття «політичної відповідальності» та «конституційно-правової відповідальності» суб'єктів, підстав притягнення до такої відповідальності. Пропонуємо на законодавчому рівні передбачити прагматичне поєднання реалізації конституційно-правової та політичної відповідальності.

Спроби вирішення проблемного питання вже були відображені в проекті Закону України «Про політичну відповідальність в Україні» від 4 березня 2010 року [8]. Даний проект закону, на жаль, не був прийнятий, хоча правове регулювання політичної відповідальності є надзвичайно актуальним.

Враховуючи стан нормативно-правового закріплення поняття, визначення суб'єктів, підстав притягнення до політичної відповідальності, вважаємо, що її не можна вважати самостійним видом відповідальності у зв'язку з відсутністю у неї якостей юридичної відповідальності.

Погоджуємося з думкою Н. Армаш, яка зазначає, що при притягненні вищих органів державної влади чи їхніх посадових осіб до відповідальності «впливає своєрідний симбіоз конституційно-правової та політичної відповідальності» [9, с. 176].

Учений-конституціоналіст В. Шаповал наголошує на політико-правовому характері конституційно-правової відповідальності органів публічної влади та їхніх посадових осіб. Він виділяє політичну відповідальність уряду та міністрів перед парламентом і відповідальність у порядку імпичменту або інших подібних процедур. Відмінна риса політичної відповідальності – суб'єктивність, оскільки необхідність її застосування визначається не критеріями законності, а потребами конкретної політики, які знаходять прояв у волевиявленні парламентаріїв [10, с. 80].

У цьому аспекті заслуговує на увагу рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 року (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб). Зазначимо, що при розгляді питань офіційного тлумачення положень ч. 2, 3 ст. 124 Конституції України Конституційним Судом України в офіційний обіг було введено терміни «політична та конституційно-політична відповідальність». На думку Конституційного Суду України, Конституцією України передбачена політична відповідальність Кабінету Міністрів України (ст. 87, п. 10 ч. 1 ст. 106), тобто припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, Президентом України або відставка Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України резолюції недовіри означає, що відповідна оцінка діяльності членів Кабінету Міністрів України та керівників центральних органів виконавчої влади може стосуватися законності їх дій або мати політичний характер [11].

Здійснивши аналіз зазначеного рішення, доходимо висновку, що терміни «політична відповідальність» і «конституційно-політична відповідальність» ототожнюються. Конституційний Суд України показав зв'язок політичної відповідальності з нормами Конституції України, сутність якого проявляється у закріпленні нормами-принципами можливості притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави.

Зважаючи на вищенаведені теоретико-методологічні підходи до розуміння конституційно-правової відповідальності, понятійно-категоріальний апарат, розроблений наукою конституційного права, вважаємо, що конституційно-правова відповідальність органів і посадових осіб державної влади є окремим видом юридичної відповідальності, що має політико-правовий характер, настає за скоєння вказаними суб'єктами конституційно-правового делікту та полягає у несприятливих, негативних наслідках, що передбачені нормами конституційного права.

Слід зазначити, що базовим питанням у концепції конституційно-правової відповідальності є саме питання її підстав, під якими, вважаємо, слід розуміти сукупність обставин, наявність яких робить конституційно-правову відповідальність можливою і належною. При цьому підстави муніципально-правової відповідальності є певними юридичними фактами, за що, згідно з конституційно-правовими нормами, несуть відповідальність деліктоздатні суб'єкти. Також процесуальною підставою відповідальності є процедура притягнення їх до вказаного виду юридичної відповідальності. Недостатньо законодавчо закріпити склад конституційно-правових деліктів, необхідно визначити процедуру притягнення до конституційно-правової відповідальності суб'єктів, уповноважених накладати конституційно-правові санкції.

Поняття конституційно-правового делікту, що є діянням (дією або бездіяльністю) суб'єкта конституційно-правової відповідальності, що не відповідає належній поведінці, завдає шкоду конституційно-правовим відносинам і передбачає застосування санкцій конституційно-правової відповідальності. Характерними ознаками конституційно-правового делікту є: а) виражений у формі дій чи бездіяльності суб'єкта конституційно-правових відносин; б) протиправність; в) винність; г) суспільна небезпека; д) караність; є) спеціальний суб'єкт конституційно-правової відповідальності – як правило, органи та посадові особи державної влади.

Вважаємо, що чітке дотримання підстав притягнення до конституційно-правової відповідальності слугуватиме основою для забезпечення демократичності, верховенства права, законності, конституційності, забезпечення прав людини, народовладдя в конституційно-правових відносинах.

У юридичній літературі існує концепція, що визнає правопорушення різновидом юридичних фактів, що породжує правовідносини відповідальності і виступає підставою юридичної відповідальності.

Вчені М. Цвік та О. Петришин зазначають, що юридична відповідальність пов'язана з використанням офіційної юридичної процедури обвинувачення у вчиненні правопорушення. У зв'язку з цим, на їхню думку, доцільно розрізняти: а) юридичні підстави притягнення особи до відповідальності, яка вчинила правопорушення. А саме, наявність протиправного вчинку, правової норми та інших обставин, що становлять підстави для юридичної відповідальності; б) підстави настання юридичної відповідальності для правопорушника, вина якого доведена доказами та знайшла офіційне втілення у вигляді процесуального документа – правозастосовного акта, виданого компетентним державним органом з додержанням усіх вимог до такої процедури [12, с. 378].

Правники С. Гусарев, А. Олійник, О. Слюсаренко зазначають, що підстави притягнення до юридичної відповідальності включають: а) наявність правової норми, що передбачає склад правопорушення; б) юридичний факт – скоєння самого правопорушення; в) наявність правозастосовного акта, що вступив у законну силу [13, с. 172].

Дослідники також, розглядаючи підстави конституційно-правової відповідальності, виділяють нормативні, процесуальні та фактичні.

Підставою для притягнення до конституційно-правової відповідальності є порушення посадовими особами визначених конституційних обов'язків. Відтак конституційно-правова відповідальність, безумовно, є одночасно і політичною [14, с. 8].

Правники О. Скрипнюк і В. Федоренко аргументовано зазначають, що конституційно-правова відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності саме підставами притягнення. Адже в окремих випадках вона може наставати і без наявності вини. Тут простежується інша характерна риса конституційної відповідальності – її тісний зв'язок з політичною відповідальністю. На їхню думку, у силу того, що феномен «колективної вини» зберігає неоднозначність своєї наукової оцінки у психології та соціології, такий елемент відповідальності як «суб'єктивна сторона» делікту навряд чи буде обов'язковим кваліфікуючим складником через неможливість його кваліфікації для конституційних деліктів, суб'єктом яких є конституційні органи державної влади, їхні посадові особи, а також низка інших суб'єктів, наділених конституційною деліктоздатністю (деліквентів) [15, с. 65].

На нашу думку, підстави конституційно-правової відповідальності органів державної влади доцільно диференціювати на підстави притягнення до конституційно-правової відповідальності та підстави настання конституційно-правової відповідальності. При цьому підстави притягнення до конституційно-правової відповідальності включають: а) нормативні; б) фактичні, в) процесуальні. Підстави настання конституційно-правової відповідальності, окрім трьох вищенаведених, передбачають: а) відсутність підстав для звільнення від конституційно-правової відповідальності; б) наявність правозастосовного акта, який накладає санкцію конституційно-правової відповідальності.

Сучасна історія України має досвід розробки окремих підстав конституційно-правової відповідальності. Так, в Концепції нової Конституції України від 19 червня 1991 року [16], яка стала методологічною базою для розробки проекту Основного Закону України, а саме у ч. 8 згаданої Концепції, закріплювались положення щодо відповідальності Президента України, була передбачена відповідальність у порядку імпічменту та відповідальність перед народом (вияв недовіри та дострокове припинення повноважень шляхом ініційованого народом референдуму).

У розкритті дослідження питання конституційно-правової відповідальності видається важливим здійснити аналіз прийнятого 3 червня 1992 року Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до положень якого Конституційний Суд України наділявся низкою повноважень щодо розгляду справ про конституційні делікти. Так, відповідно до ст. 14 Закону, поряд зі здійсненням попереднього та наступного контролю, до компетенції належали розгляд справ щодо порушення повноважень органами державної влади та їхніми посадовими особами; порушення розподілу компетенції місцевих Рад різного рівня, а також компетенції місцевих рад і органів виконавчої влади [17]. Слід зазначити, що Конституційний Суд України не зміг реалізувати свої повноваження на практиці, оскільки не було обрано необхідної кількості суддів, внаслідок чого даний орган так і не розпочав свою роботу. Конституцією України від 28 червня 1996 року повноважень щодо розгляду справ про конституційні делікти за Конституційним Судом України безпосередньо не закріплено. Він лише опосередковано бере участь у реалізації конституційно-правової відповідальності шляхом надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту [18].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо, що суттєвим недоліком даної проблематики є фактично відсутність конституційного регулювання конституційно-правової відповідальності. Під час розкриття питання про конституційно-правову відповідальність виявлено міцні інтегративні зв'язки конституційно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності. Адже настання конституційно-правової відповідальності передбачає в окремих випадках також притягнення до одного виду юридичної відповідальності, наприклад, адміністративної або кримінальної. На нашу думку, для збереження балансу влади доцільно посилити відповідальність як конституційно-правового, так і політичного характеру, державних органів та їхніх представників. Нинішнє нормативно-правове регулювання інституту конституційно-правової відповідальності має особливе значення для стабілізації і розвитку правової демократичної держави, оскільки неправомірні, безвідповідальні дії вищих посадових осіб і органів державної влади завдають значної шкоди українському народу.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак і функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45–50.
2. Слободяник Т.М. Муниципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ: НАВС, 2016. 262 с.
3. Скаун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 664 с.
4. Демиденко В.О. Конституційно-правова відповідальність: Позитивний і ретроспективний аспекти. *Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції* : тези доповідей наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 квіт. 2006 р. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. I. С. 46–49.
5. Шаповал В.М. Перспективи розвитку науки конституційного права в Україні. *Право України*. 1996. № 9. С. 49–53.
6. Кресіна І.О. Інститут імпічменту : порівняльний політико-правовий аналіз / І.О. Кресіна, А.А. Коваленко, С.В. Балан. Київ: Юрид. думка, 2004. 176 с.
7. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка; наук. кер. В.Ф. Погоріло. Київ, 2000. 180 с.
8. Проект Закону «Про політичну відповідальність в Україні» від 9 квіт. 2010 р. № 6286. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=37432 (дата звернення: 05.12.2021).

9. Армаш Н.О. Керівник органу виконавчої влади: адміністративно–правовий статус. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2006. 248 с.
10. Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз Київ: Програма-Л, 1995. 136 с.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа що до підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 трав. 2002 р. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 20. Ст. 993.
12. Загальна теорія держави і права : підруч. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
13. Гусарев С.Д. Олійник А.Ю., Слісаренко О.Л. Теорія права і держави: навч. посіб. Київ: Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 270 с.
14. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління: наук.-метод. розробка / авт. кол.: Е.А. Афонін, О.Л. Валевський, В.В. Голубь та ін.; за заг. ред. В.А. Ребкала, В.А. Шахова. Київ: НАДУ, 2011. 44 с.
15. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / кол. авт.; відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: ВД Кальміус, 2013. 424 с.
16. Концепції нової Конституції України від 19 черв. 1991 р. *ВВР України*. 1991. № 35. Ст. 466.
17. Про Конституційний Суд України: Закон України від 3 черв. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 33. Ст. 471.
18. Конституція України від 28 черв. 1996 р. (зі змінами, внесеними згідно із законами України від 8 груд. 2004 р.; від 1 лют. 2011 р.; від 19 верес. 2013 р.; від 21 лют. 2014 р.; від 2 черв. 2016 р.; від 7 лют. 2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.